

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ادبیات فارسی

(قافیه، عروض، سبک‌شناسی و نقد ادبی)

«درسنامه»

ویژه‌ی داوطلبان ورود به دانشگاه
دانش‌آموزان دوره‌ی پیش‌دانشگاهی
(رشته‌های علوم انسانی - علوم و معارف اسلامی)

مؤلفان:

علی آسمند - دکتر فریدون اکبری شلدره - نادره شاه‌آبادی -

دکتر حسین قاسم‌پور مقدم - دکتر حسنعلی محمدی

عنوان و نام پدیدآور	ادبیات فارسی (قافیه، عروض، سبک‌شناسی و نقد ادبی) «درسنامه» ویژه‌ی داوطلبان ورود به دانشگاه و دانش‌آموزان دوره‌ی پیش‌دانشگاهی (رشته‌های علوم انسانی - علوم و معارف اسلامی) / مؤلفان: علی آسمند، فریدون اکبری شلدره، نادره شاه‌آبادی، حسین قاسم‌پور مقدم، حسنعلی محمدی.
مشخصات نشر	تهران: مؤسسه‌ی علمی رزمندگان، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	۲۵۲ ص جدول: ۲۲×۲۹ س.م.
شابک	978-964-355-981-6
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
موضوع	دانشگاه‌ها و مدارس عالی - ایران - آزمون‌ها
موضوع	ادبیات فارسی - آزمون‌ها و تمرین‌ها (متوسطه)
موضوع	ادبیات فارسی - پرسش‌ها و پاسخ‌ها (متوسطه)
شناسه افزوده	آسمند، علی، ۱۳۴۱ -
شناسه افزوده	مؤسسه‌ی علمی رزمندگان.
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۱ / ۴۱۵۶ الف / LB۲۳۵۳
رده‌بندی دیوینی	۳۷۸/۱۶۶۴
شماره کتابشناسی ملی	۲۸۹۴۴۸۴

رزمندگان

ادبیات فارسی (قافیه، عروض، سبک‌شناسی و نقد ادبی)

«درسنامه»

(ویژه‌ی داوطلبان ورود به دانشگاه، دانش‌آموزان دوره‌ی پیش‌دانشگاهی - رشته‌های علوم انسانی - علوم و معارف اسلامی)

مؤلفان:	علی آسمند - دکتر فریدون اکبری شلدره - نادره شاه‌آبادی - دکتر حسین قاسم‌پور مقدم - دکتر حسنعلی محمدی
ناشر:	مؤسسه‌ی علمی و آموزشی رزمندگان
نظارت بر محتوا، آماده‌سازی و تولید:	معاونت انتشارات مؤسسه‌ی علمی و آموزشی رزمندگان
توبت چاپ:	اول ۹۱
شمارگان:	۲۰۰۰
شابک:	۹۷۸ ۹۶۴ ۳۵۵ ۹۸۱ ۶
قیمت:	۸۶۰۰۰ ریال
	ISBN: 978-964-355-981-6

مرکز پخش (۱): تهران، خیابان انقلاب اسلامی، روبه‌روی سینما بهمن، ابتدای خیابان شهید منیری جاوید، پلاک ۷۸.

فروشگاه رزمندگان تلفن: ۶۶۳۶۸۰۵۸

مرکز پخش (۲): تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان بهار جنوبی، پلاک ۴، مؤسسه‌ی علمی و آموزشی رزمندگان

تلفن: ۸۸۸۴۵۷۵۲

مرکز پخش (۳): شعب مؤسسه‌ی علمی و آموزشی رزمندگان در سراسر کشور

نشانی: تهران، صندوق پستی ۱۳۸-۱۵۶۱۵

سایت اینترنتی: WWW.Razmandegan.org.ir

❖ کلیه حقوق مادی این اثر برای مؤسسه‌ی رزمندگان محفوظ و هر گونه اقتباس، تلفیق و تکثیر بدون ذکر مأخذ و کسب مجوز ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

فهرست

بخش اول - قافیه

۷	درس اول: شعر، وزن، قافیه.....
۱۵	درس دوم: قواعد قافیه
۲۳	سؤال‌های چهارگزینه‌ای

بخش دوم - عروض (وزن شعر)

۲۷	درس سوم: حرف، هجا، وزن
۳۶	درس چهارم: تقطیع به ارکان
۴۲	درس پنجم: چگونگی تقطیع شعر به ارکان
۵۴	درس ششم: اختیارات وزنی
۶۲	درس هفتم: طبقه‌بندی اوزان
۷۵	درس هشتم: اوزان دوری، وزن نیمایی
۸۲	سؤال‌های چهارگزینه‌ای

بخش سوم - سبک‌شناسی

۱۰۳	درس نهم: سبک و سبک‌شناسی - درآمدی بر سبک خراسانی - وصف ابر
۱۱۰	درس دهم: میلاد پیغامبر (ص) - جوانی
۱۱۹	درس یازدهم: درآمدی بر سبک عراقی - بوی جوی مولیان
۱۲۸	درس دوازدهم: زاغ و مار - داستان خسرو با مرد شکرروی
۱۳۲	درس سیزدهم: ایوان مداین
۱۳۸	درس چهاردهم: جدال سعدی با مدعی
۱۴۶	درس پانزدهم: نسیم سحر
۱۵۰	درس شانزدهم: درآمدی بر سبک هندی - سررشته‌ی آمال‌ها
۱۵۵	درس هفدهم: درآمدی بر سبک دوره‌ی بازگشت - بزم محبت - کنی رفتن‌ای ز دل
۱۶۳	درس هجدهم: درآمدی بر ادبیات معاصر و ادبیات انقلاب اسلامی - آی آدم‌ها - مدیر مدرسه - نی محزون
۱۷۲	درس نوزدهم: حماسه‌ی چهارده ساله
۱۷۸	درس بیستم: خطّ خون - تاوان این خون تا قیامت ماند بر ما
۱۸۷	درس بیست و یکم: درآمدی بر عرفان و تصوف
۱۹۱	درس بیست و دوم: عشق و عاشق و معشوق - هر که عاشق‌تر بود بر بانگ آب
۱۹۸	درس بیست و سوم: درآمدی بر طنز، هجو و هزل
۲۰۴	درس بیست و چهارم: نمونه‌هایی از طنز امروز
۲۱۱	سؤال‌های چهارگزینه‌ای

بخش چهارم - نقد ادبی

۲۲۴	درس بیست و پنجم: تعاریف و انواع نقد ۱
۲۳۳	درس بیست و ششم: تعاریف و انواع نقد ۲
۲۴۴	درس بیست و هفتم: تحلیل آثار مهم نظم و نثر فارسی: مثنوی مولوی
۲۴۷	درس بیست و هشتم: تحلیل آثار مهم نظم و نثر فارسی: قابوس‌نامه
۲۵۰	سؤال‌های چهارگزینه‌ای

پیشگفتار ناشر

تمدن و فرهنگ بشر حاصل تلاش سخت کوشانی است که با تلاش و عزم استوار خود بر علوم مختلف غنا بخشیده‌اند و باعث تکامل آن شده‌اند. به یقین آینده‌ی موفقیت‌آمیز ایران اسلامی در گرو شکوفایی استعدادهای جوانان عزیز کشور است. در راستای تحقق این هدف، بر آن شدیم تا به یاری خداوند منان و انتخاب بهترین مؤلفان و صاحب‌نظران کتاب‌های درسی و نوآوری در ارائه‌ی هر چه بهتر مطالب علمی، شما را در جهت ارتقای بنیه‌ی علمی یاری رسانیم. بر کسی پوشیده نیست که مؤسسه‌ی علمی رزمندگان با قریب ربع قرن سابقه در زمینه‌ی انتشار کتب کمک‌آموزشی از پیشگامان فعالیت در این عرصه است و این تلاش به پشتوانه‌ی استقبال دانش‌آموزان و تأثیر بسیار مثبت در موفقیت علمی این عزیزان بوده است.

با توجه به تغییرات اساسی در محتوای کنکورهای سراسری و ضرورت فراگیری مفاهیم درسی و نیاز دانش‌آموزان به کسب مهارت‌های لازم جهت موفقیت در کنکور سراسری، ارائه‌ی کتاب‌های درسنامه شامل خلاصه‌ی درس و توضیح و تفهیم مطالب کتاب و تمرین و شرح مباحث درسی در راستای ارتقای سطح علمی دانش‌آموزان اجتناب‌ناپذیر است. امید است این نوع از کتب که با عنوان «درسنامه» مکمل کتب درسی است بتواند در خدمت به آینده‌سازان ایران اسلامی مؤثر قرار گیرد.

معاونت علمی رزمندگان

پیشگفتار مؤلف

کتابی که در پیش رو دارید، براساس کتاب ادبیات فارسی ۱ (قافیه و عروض - نقد ادبی) دوره پیش‌دانشگاهی رشته ادبیات و علوم انسانی تهیه شده است. باتوجه به این‌که مباحث «ردیف، قافیه و وزن شعر» دانش‌آموزان را در شناخت موسیقی شعر و کسب مهارت‌های نسبی در این زمینه کمک می‌کند و از سوی دیگر، شناخت شیوه‌های نقد ادبی و انواع آن، هم‌چنین سبک‌های ادبی و تطور تاریخی آن‌ها در ایران و جهان - هر چند به اختصار - برای دانش‌آموزان لازم است، بر آن شدیم که این کتاب را به شیوه‌ی یک کتاب کمک آموزشی در دسترس دانش‌آموزان عزیز قرار دهیم تا ضمن تفهیم بهتر مطالب، برای موفقیت در آزمون‌های مؤسسات آموزش عالی و دانشگاه نیز مؤثر واقع شود. بر همین اساس، مفاهیم هر درس به‌صورت زیر تنظیم شده است:

- ۱- خلاصه هر بخش به زبان ساده
 - ۲- پاسخ به خودآزمایی‌های کتاب درسی
 - ۳- فعالیت‌های تکمیلی شامل: پرسش‌های تشریحی و سؤال‌های چهارگزینه‌ای مربوط به هر درس به همراه پاسخ
 - ۴- سؤال‌های چهارگزینه‌ای کنکور سال‌های گذشته در پایان هر بخش کتاب
 - ۵- آوردن مطالب اضافه‌تر جهت مطالعه و افزایش بار علمی که لزوماً جهت امتحان و کنکور نیست.
- لازم است دانش‌آموزان عزیز پس از مطالعه کتاب درسی با رعایت نکات زیر، نسبت به مطالعه‌ی این کتاب اقدام نمایند:
- ۱- مطالعه‌ی عمیق کتاب با توجه به نمودارهای آموزشی برای برقراری ارتباط بین موضوعات هر بخش.
 - ۲- استفاده از سؤال‌های تشریحی و تمرین‌ها همراه با پاسخ آن‌ها برای درک عمیق‌تر مفاهیم کتاب.
 - ۳- بهره‌گیری از سؤال‌های چهارگزینه‌ای برای تجزیه و تحلیل محتوا و آزمایش میزان یادگیری در هر مبحث.
 - ۴- خودآزمایی پایان کار مطالعاتی برای برطرف کردن نقاط ضعف.
 - ۵- پاسخ به سؤال‌های آزمون سراسری برای کسب مهارت در تست‌زنی و بررسی وضعیت خود.
- به یقین رعایت نکات فوق باتوجه به اهداف کلی بیان شده در موفقیت دانش‌آموزان عزیز مؤثر خواهد بود و چون نیازی به مراجعه به مطالب تکراری نخواهند داشت، از اتلاف وقت آنان جلوگیری خواهد شد.
- در پایان از همکاران عزیز انتشارات رزمندگان که در ویرایش و بازخوانی اثر زحمات فراوان را متقبل شدند و هم‌چنین از واحد حروف‌چینی تشکر می‌نمایم.

پیروز و سربلند باشید

گروه مؤلفان

الهی

◀ الهی

قالب: مثنوی / وزن: مفاعیلن مفاعیلن فعولن / بحر: هزج مسدس محذوف

(۱) الهی سینه ای ده آتش افروز در آن سینه دلی وان دل همه سوز

معنی: پروردگارا، سینه‌ای عطا کن که از آتش عشق تو شعله‌ور باشد و در آن سینه قلبی قرار بده که سرشار از سوز و گداز عشق باشد.
نکات آرایه‌ای و دستوری: مراعات‌نظیر بین آتش‌افروز و سوز/ بیت چهار جمله است. آتش‌افروز: صفت فاعلی مرکب مرخم/ فعل در مصراع دوم محذوف است (باشد) سینه‌ای: مفعول/ آن: صفت اشاره/ همه: صفت مبهم/ الهی: ندا و منادا/ سینه در مصراع دوم تکرار شده است.

(۲) هر آن دل را که سوزی نیست دل نیست دل افسرده غیر از آب و گل نیست

معنی: هر دلی که سوز و گداز عشق را نداشته باشد دل نیست. دل بی‌بهره از عشق تو مانند خاک و آب و گل بی‌خاصیت و بی‌روح است. (دل بی‌عشق ارزشی ندارد). بیت یادآور این عبارت عن افضات همدانی است: حیات از عشق می‌شناس و ممات بی‌عشق می‌یاب.
نکات آرایه‌ای و دستوری: «هر آن دل»: نهاد جمله دوم مصراع اول. دل افسرده: ترکیب وصفی/ مصراع دوم به خلقت انسان تلمیح دارد که انسان با خاک و گل انسان نبود بلکه روح الهی و پرتو عشق به او حیات بخشید/ دل و گل: جناس ناقص اختلافی دارند. نیست سه بار در بیت تکرار شده است. («نیست» اول: خاص/ «نیست» دوم و سوم: عام)

(۳) دلم پر شعله گردان سینه پر دود زبانم کن به گفستن آتش آلود

معنی: دلم را از شعله‌ی عشقت پر کن و سینه‌ام را از دود آه سرشار کن، خدایا زبانی به من عطا کن که درباره‌ی آتش عشق تو سخن بگوید.
نکات آرایه‌ای و دستوری: مراعات‌نظیر بین دل، سینه و زبان/ شعله: استعاره از عشق/ سینه: مجاز از کل وجود/ دود: استعاره از آه/ بیت سه جمله است. فعل جمله‌ی دوم حذف به قرینه لفظی (گردان)/ زبان: در مصراع دوم مفعول است. گفتن: مصدر می‌باشد. (مصدرها: اسم مشتق می‌باشند).

(۴) کرامت کن درونی درد پرورد دلی در وی درون درد و بی‌برون درد

معنی: خدایا وجودی آشنا به درد عشق به من عطا کن و دلی در آن قرار بده که کل آن مبتلا به درد عشق باشد.
نکات آرایه‌ای و دستوری: تضاد بین درون و برون/ درون مجاز از کل وجود/ درونی: مفعول/ درد پرورد: صفت مفعولی مرکب برای درون/ بیت دو جمله است. واج آوایی حروف «د» و «ر» در تمام بیت/ در مصراع دوم حذف فعل صورت گرفته است.

(۵) بسه سوزی ده کلامم را روایی کز آن گرمی کند آتش گدایی

معنی: با سوز و گداز عشق به سخنان من گیرایی و اعتبار عطا کن طوری که آتش تمام گرما و حرارت خود را از کلام من بگیرد. (کلام مرا از آتش سوزنده سوزنده‌تر کن). قافیه‌ی بیت حروف الحاقی دارد (یی).
نکات آرایه‌ای و دستوری: گدایی کردن آتش: تشخیص/ مصراع دوم: اغراق/ گرمی، آتش و سوز: مراعات‌نظیر و تناسب دارند. آتش: نهاد جمله است. یعنی آتش از کلام من گرمی گدایی کند. گرمی: مفعول است. آن: ضمیر اشاره می‌باشد. ده: فعل امر/ کلام: در مصراع اول، مفعول است.

۶) دلم را داغ عشقی بر جبین نه زبـانم را بیـانی آتـشـین ده

معنی: نشانه و داغ عشق خودت را بر پیشانی دلم بگذار و به زبان من قدرتی بده که بتواند عشق تو را با سوز و گداز بیان کند. (کلامی آتشین و تأثیرگذار به من عطا کن.)

نکات آرایه‌ای و دستوری: «را» فکته اضافه (بر جبین دلم) / جبین دل: اضافه‌ی استعاری / دل: تشخیص / «را» در مصراع دوم، حرف اضافه (برای زبانت) / بیت ذوقافیتین است «آتشین و جبین»، «نه و ده» / آتشین (صفت نسبی) / بیانی آتشین: یعنی سخنی گیرا و جذاب / «داغ و جبین»، «زبان و بیان» تناسب و مراعات‌نظیر دارند.

۷) سخن کز سوز دل تابی ندارد چکد گر آب از آن آبی نسدارد

معنی: کلامی که برخاسته از دل نباشد و توان و ارزش خود را از سوز دل نگرفته باشد، اگر مانند آب روان نیز باشد، طراوت و تازگی کلام برگرفته از دل را نخواهد داشت. (سخنی که از سوز دل بی‌بهره باشد حتی اگر مزین به آرایه‌های ادبی باشد، ارزشی ندارد.)
نکات آرایه‌ای و دستوری: جناس ناقص افزایشی بین «تابی و آبی»، «آب و آبی» / آبی ایهام دارد: (۱) طراوت و تازگی (۲) ارزش و اعتبار / تابی و آبی: مفعول است. آب و چکیدن: تناسب و مراعات‌نظیر دارند. / چکد گر آب از آن آبی ندارد: پارادوکس / آب و آن: جناس ناقص اختلافی.

۸) دلی افسرده دارم سخت بی‌نور چراغی زو به غایت روشنی دور

معنی: دلی دارم که بسیار بی‌نور، افسرده و غمگین است. (دلی که بی‌نور عشق تو دارم) مانند چراغی است که روشنایی آن به کلی از بین رفته باشد.
نکات آرایه‌ای و دستوری: سخت: قید (بسیار) / تشبیه مرکب / مصراع اول: مشبه، مصراع دوم: مشبیه / فعل جمله‌ی دوم حذف به قرینه معنوی (است) / میان کلمات چراغ، روشنی و نور تناسب و مراعات‌نظیر وجود دارد. / نور: استعاره از عشق / نور و دور: جناس ناقص اختلافی.

۹) بده گرمی دل افسرده‌ام را برافروزان چراغ مسرده‌ام را

معنی: به دل غمگین و افسرده‌ی من گرما و حرارت و شور و اشتیاق عشق خود را بده تا گرم و پر حرارت شود. دل سرد و خاموش مرا روشن و گرم کن.
نکات آرایه‌ای و دستوری: گرمی: مجاز از عشق / چراغ مرده: استعاره از دل افسرده / «را» در مصراع اول: حرف اضافه (به)، در مصراع دوم: نشانه مفعول / قافیه‌ی بیت حروف الحاقی دارد. (ه ام) / «را» ردیف می‌باشد و میان چراغ، فروزان، گرمی تناسب و مراعات‌نظیر وجود دارد.

۱۰) به راه این امید پیچ در پیچ مرا لطف تو می‌باید دگر هیچ

معنی: در راه ناهموار و دشوار عشق تو، فقط به لطف و عنایت تو نیاز دارم. در غیر این صورت هیچ تلاشی مؤثر نخواهد شد.
نکات آرایه‌ای و دستوری: بیت ذوقافیتین است: (پیچ و هیچ - در و دگر) / امید پیچ در پیچ یعنی امید نامعلوم و آرزوهای گم شده / در مصراع دوم فعل حذف شده است. / بیت دو جمله است. / پیچ و هیچ جناس اختلافی دارند. / راه امید: تشبیه بلیغ. / را: حرف اضافه